

voi miettiä asiaa omalta kannaltaan: miltä tuntuisi, jos rahanpuutteen takia olisi pakko huolia oman kodin seinien sisälle joku huumevanhemmilta heitteille jäänyt, synkkäsilmäinen tenava, joka on jo liian vanha lumoamaan ketään pienen vauvan suloisuudella? Aikakaudesta toiseen käsitys avuntarpeen yhteydestä syntiin pysyttelee sitkeästi ihmisen sisikunnassa. Tämän voi huomata esimerkiksi siitä, että hyvien ja kunnollisten ihmisten asuinalueella ryhdytään yleensä tiukkaan vastaiskuun, jos samoilta kulmille

suunnitellaan ongelmalasten sijaishuoltoyksikköä.

Tarinoita suomalaisista orjuuskokemuksista on syytä lukea varoittavana esimerkkinä. Sekä yksilöiden että kokonaisten yhteiskuntien luonnollisena pidetty evoluutio on kokenut takaiskuja, sillä kehitys ei ole aina johtanut parempaan. Merirosvouksen ja ihmiskaupan elpyminen osoittavat, että silloin kun on tarve ja tilaisuus, entiset toimintatavat otetaan nopeasti käyttöön uusissa muodoissa. Viime aikoina on käyty keskustelua sosiaaliturvaan liittyvi-

en palvelujen lisääntyvästä kilpailuttamisesta, ja tämän suunnituksen kauhuskenaarioksi on mainittu eräänlainen uushuutolaisuus. Jos jotakuta 1900-luvun alussa elänyttä, rahanpuutteesta kärsivää suutaria tai talonisäntää ei voi dehumanisoida lapsia syöväksi hirviöksi, jällelle jää pelko siitä, että julma ja välinpitämätön käytös on ihmiselle luonnollista ja saattaa koska tahansa yleistyä jossakin uudessa, oikeana ja hyväksyttävänä pidetyssä toimintamuodossa.

Valheen jälkien pituus vaihtelee

PEKKA SAARNIO

Valehtelun taidossa samoin kuin sen paljastamisessa on suuria yksilöllisiä eroja. Paul Ekman on tutkinut aihepiiriä useiden vuosikymmenien ajan. Lisäksi hän on tutkinut non-verbaalista kommunikaatiota ja tunteiden ilmaisemista. Käsillä oleva kirja on tutkimustietoon perustuva yleisesitys, joka on suunnattu suurelle yleisölle.

Keitä ja millaisia sitten ovat taitavat valehtelijat? Ekman mainitsee kolme ryhmää, joista ensimmäinen koostuu psykopaateista. Valehtelu on heille pinnallisen charmin ja lipevyuden ohella välttämätön keino kanssaihminen petkuttamisessa. Psykopaattien tunne-elämän kehittymättömyys toimii valehtelun perustana, sillä se ehkäisee tahattomia viestejä, jotka edesauttavat paljas-

tumista. Heillä ei myöskään ole syyllisyyden taakkaa, joka saattaa paljastaa monen muun valehtelijan.

Toiseen ryhmään kuuluvat niin sanotut luonnolliset valehtelijat. Heillä ei ole psykopaattien tapaan persoonallisuuden poikkeavuutta eikä tästä johtuvaa tarvetta muiden ihmisten huijaamiseen. Tutkimusten mukaan luonnollisten valehtelijoiden taidot perustuvat tunteiden erinomaiseen säätelyyn, mutta he eivät välttämättä ole tietoisia osaamisestaan. Heitä lienee tavallista enemmän tiettyissä ammateissa, kuten esimerkiksi diplomaateissa, asianajajissa ja myyntimiehissä.

Luonnollista valehtelua ei pidä sekoittaa konfabulointiin eli satuiluun, joka saattaa olla oire eräistä neurologisista saira-

Paul Ekman

Telling lies. Clues to deceit in the marketplace, politics and marriage
Norton, 2009

uksista. Satuilu on keskeisessä roolissa esimerkiksi Wernicke-Korsakoffin oireyhtymässä, jota esiintyy alkoholisteilla. Suositelen konfabuloinnista kiinnostuneille William Hirsteinin teosta "Brain fiction: self-deception and the riddle of confabulation" (2005). Omaan valheeseen uskomisen yleensä edistää läpimenoa, joskin ulkoiset realiteetit asettavat sillekin rajansa.

Kolmas valehtelun taitajaryhmä koostuu paitsi näyttelijöistä myös muista henkilöistä, jotka osaavat käyttää Stanislavski-tekniikkaa, jolla tarkoite-

taan tunnetilojen tietoista tuottamista. Nämä tuotokset heijastuvat usein myös nonverbaaliseen viestintään, mikä parantaa uskottavuutta. Tällä tavalla voidaan salata todellisia tunteita, kuten esimerkiksi pelkoa, vihaa tai surua, jotka ovat muutoin vaikeasti peiteltävissä.

Mikä sitten johtaa valheesta kiinni jäämiseen? Yleispäteviä sääntöjä ei valitettavasti ole esittää, koska sekä valehtelu että sen paljastaminen ovat mutkikkaita ilmiöitä ja lisäksi kontekstisidonnaisia. Tutkimusten mukaan kasvojen lyhytkestoiset mikroilmeet, jotka eivät ole tietoisesti kontrolloitavissa, saattavat paljastaa valehtelijan. Sama pätee äänenpainoihin. Myös erilaiset lipsahdukset ja tarinan epä johdonmukaisuudet saattavat johtaa paljastumiseen.

Liiallinen vakuuttelu tai kiihertäminen herättää niin ikään epäluuloja. Sananparressakin varoitetaan: ”Huijarit ovat häitäisiä”. Valehtelun huolellinen valmistelu tavallisesti parantaa

lopputulosta, kun taas äkkitalanteissa voi tie nousta pystyyn. Taitavalla valehtelijalla pitää olla itsensä pussiin puhumisen välttämiseksi hyvä muisti.

Ekman on tutkinut Maureen O’Sullivanin kanssa valheenpaljastuksen eksperttiä. Tulosten mukaan huipputaitajia oli hyvin harvassa: ainoastaan 0,25 prosenttia tutkimushenkilöistä ylitti minimiksi määritellyn 80 prosentin tehokkuuden. Keski-vertoihmiset saavuttivat 50 prosentin tehokkuuden, joka on yhtä kuin satunnaistulos. Verrattaessa eri ammattikuntia keskenään salaisen palvelun työntekijät olivat taitavampia kuin muut.

Kirjassa tarkastellaan myös fysiologisten vasteiden mittamista eli polygrafin käyttöä. Tekijä esittelee siihen kehitetyt tutkimusasetelmat ja tekniikat sekä tiivistää tutkimustulokset. Valehtelijat saadaan kyllä paljastettua polygrafilla verrattain hyvin, mutta useimpien tekniikoiden ongelmana ovat väärät

positiiviset tulokset, toisin sanoen rehellisiä henkilöitä tulkitaan liikaa valehtelijoiksi. Fysiologiset reaktiot saattavat erinäisistä syistä viestittää epäluotettavuutta, vaikka henkilö puhuisikin totta.

Teoksen liitteenä olevaan taulukkoon on tiivistetty tärkeimmät tiedot valehtelusta. Niitä tarkastellaan sekä valehtelijan että valheen paljastajan ominaisuuksien ja taitojen kannalta. Lisäksi huomioidaan erilaisia valehtelun reunaehtoja. Ekman muistuttaa lopuksi, että kyseessä ei välttämättä ole totuus, vaikka kaikki valheen tunnusmerkit puuttuisivat.

Valehtelulla lieenee yhtä pitkä esihistoria kuin inhimillisen tietoisuuden kehityksellä. Se on kautta aikojen noteerattu myös kielenkäytössä. Esimerkiksi entisajan raumalaisilla oli tapana sanoa palturin puhujasta: ”Valetle ko ruski koer”. Minkä takia tuo koira oli nimenomaan ruskea, sitä en osaa sanoa.

Suoraa demokratiaa?

PEKKA WAHLSTEDT

Ennen julkinen elämä oli asialista, hillittyä ja arvokasta. Poliitikot pitivät yksityiselämänsä piilossa ja keskittyivät vakaviin poliittisiin kysymyksiin, media raportoi heidän päätöksistään objektiivisesti ja puolueetomasti, ja kansalaiset valitsivat puolueen luokka-asemansa mukaan ja pysyivät sille uskollisina elämänsä loppuun asti.

Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana vanhat instituutiot ja hierarkiat ovat murtuneet ja monet asetelmat kääntyneet ympäri. Kansalaiset vaihtavat puoluetta makunsa ja tilanteensa mukaan, poliitikon täytyy menestyäkseen esitellä yksityiselämäänsä mediassa ja suurimman lukijakunnan saa media, joka paljastaa kuumimmat skandaalit.

Anu Kantola (toim.)
Hetken hallitsijat.
Julkinen elämä noteassa
yhteiskunnassa
Gaudeamus, 2011

Anu Kantolan toimittama teos *Hetken hallitsijat* tarkastelee tätä murrosta ja punnitsee sen hyviä ja huonoja puolia. Teoksen suuri kysymys kuuluu: Joh-